

Az elbeszélésmód sajátosságai Mikszáth Kálmán *A jó palócok* című kötetének néhány novellája alapján

Bevezető gondolatok

Mikszáth Kálmán (1847-1910) a 19. és a 20. század fordulóján hozta létre életművét, amely a szépróza és a publicisztika számos fontos műfajában (mint például a novella, a kis- és nagyregény, a regényes életrajz, a karcolat) öltött testet. Az életmű értelmezése ugyanolyan problematikus a romantika keretein belül, mint a realizmus mentén. Elbeszélésmódjában az évtizedek során kikristályosított anekdotikus jelleg vált meghatározóvá.

A tétel kifejtése

Anekdota. Az anekdota a **szóbeliség** ősi műfaja; rövid, csattanós, tréfás történetet jelent. A mai napig terjed szóbeli úton, eredeti elnevezése (görög: 'kiadatlan') is innen ered, mert írásban ki nem adott történeteket jelölt. Mikszáth Kálmán művészetében az anekdota **fő prózaszervező elvé**, eszközzé válik, szemben Jókai regényeivel (Mikszáthot a kortársak Jókai Mór utódjának tekintették), amelyekben az anekdota csupán epizodikus módon jelenik meg a cselekményben.

Két novelláskötet. A már addig is sok művet író és publikáló szerzőt az 1881-ben és 1882-ben megjelent két novelláskötete, a néhány hosszabb művet tartalmazó *Tót atyafiak* és a „15 apró történet” alcímmel megjelenő *A jó palócok* tette országSZerte híressé. Elbeszélésmódját most ez utóbbi novellafüzér egy-két darabja alapján vizsgáljuk.

A jó palócok novelláinak cselekménye a Felvidék falvaiban játszódik. Annak ellenére azonban, hogy Mikszáth gyermek- és ifjúkora révén erősen kötődött e területhez és népéhez, a novellák univerzuma **fiktív világ**: Gózon, Bodok és a többi falu mind kitalált települések, ahogy lakóik is csupán a szövegvilágban léteznek. A laza szövetű novellafüzér **egységét** ez a közös fiktív háttér biztosítja, valamint az elbeszélésmód egységessége; az egyes történetek azonban nem időrendben követik egymást, hanem – noha az egyes karakterek újra és újra felbukkannak hol főszereplőként, hol csak az említés szintjén – össze-vissza. Jó példa erre **Vér Klári és Gélyi János** párosa, akik két novellának is főszereplői: *A bágyi csoda* (hetedik novella) első szerelmi kalandjukat, míg a *Szegény Gélyi János lovai* (tizenharmadik novella) tragikus végüket meséli el. Azonban már a hatodik novellában, az *Az a pogány Filcsik* címűben olvashatjuk azt a zárójeles megjegyzést („ott, ahol éjente, mint mondják, a Gélyiné lelke nyargal megriadt lovakon”), amely Gélyi feleségét **mitikus-anekdotikus alakként** jeleníti meg.

Külső és belső nézőpont. Az iménti zárójeles megjegyzést nyelvileg vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a beszélő egy külső szemlélő, aki ismeri a szereplők világát: a „mint mondják” közbevetés erre utal. Ha azonban ezt az elbeszélői hangot tovább vizsgáljuk, rájövünk, hogy narrátorunk nem teljesen külső szemlélő. *A bágyi csoda* című novellának az elején, miután megtudjuk, hogy aszály van, és a Bágy patak vize alig hajtja a malmot abban az időszakban, amikor mindenki öröltetni szeretne, és emiatt bosszankodik, a következő három rövid, egymondatos bekezdést olvashatjuk:

Mindenki bosszankodik, csak a molnárné, a gyönyörű Vér Klára jár-kei mosolyogva az őrlők között, pedig neki van a legnagyobb kárára az idei szárazság.

Ha így megy, elpusztul a bágyi molnár, kivált, ha sokáig odamarad a katonaságnál, mert hiába, nagy az árenda is – de meg, csak asszony az asszony, ha aranypaszománnyal övezi is derekát. Hanem ezt a véleményt nem hagyja szó nélkül Pillér Mihályné Gózonból.

Jó példa ez egyrészt a rendkívül **sűrített elbeszélésmódra**: már a második mondatból kiderül, hogy Vér Klárának, a molnár feleségének azért kell egyedül helytállnia a malomban, mert a férje katonai szolgálatát tölti; azonban a nehéz helyzetben végzett a kemény munka ellenére a szemrevaló feleség vidám, mosolyog, és erről a többieknek meg van a véleménye. Másrészről viszont felmerül a kérdés: ki az a „többiek”? Nyilvánvalóan a környékeliek, például „Pillér Mihályné Gózonból”; de a harmadik mondat tanúsága szerint („Hanem ezt a véleményt nem hagyja szó nélkül”) már ő is reagál valakinek a

véleményére. Ki teszi azt az **ironikus megjegyzést** az asszonyokról a második mondat végén? Egyéb jelzés (idézőjel, párbeszédet bevezető gondolatjel) híján azt kell gondolnunk: az elbeszélő, aki az elbeszélés szereplőit nemcsak ismeri, de közülük tartozik, véleményt formál. Mikszáthnál **az elbeszélői hang** élőbeszédszerű, anekdotázós jellege miatt szinte **különálló személyiségként** jelenik meg; egy láthatatlan szereplő ő, aki sok mindent tud ugyan az eseményekről, de közel sem mindentudó. Erre utalnak jellegzetes **elhallgatásai** is, például *A bágyi csoda* vége felé, amikor a molnárné végre beereszti a neki udvarló Gélyi Jánost a házba:

*Bement Gélyi János, és akár ki se menne többé soha. De takaros asszony, de mindene módos, járása, nézése, szava, mosolygása. Csak meg ne örölnék hamar azt a búzá! (...)
Senki sem jött sokáig. Egyszerre a gyertyavilág is elaludt bent a szobában. És a nagy némaságban csak mintha messze, nagyon messze csikordult volna egyet egy kulcs a zárban.
Gyuri vigyorogva húzta szét nagy száját, kivicsorított apró fogai, amint bozontos fejét megrázta, úgy néztek ki, mintha valami fehér lepke vergődne a fekete éjben.*

Az időnként meglehetősen tájékozottnak tűnő elbeszélő szinte csak tényeket rögzít, nem megy be Gélyi után a házba, csupán sejteti, hogy mi történhetett odabenn („Gyuri vigyorogva húzta szét nagy száját”). Az elhallgatás, az Arany-balladákéhoz hasonló jelzések arra készítik az olvasót, hogy maga egészítse ki a történeteket: az **információhiány** feszültséget teremt, és izgalmasabbá válik tőle a történet.

Szabad függő beszéd. Mindemellett említést kell tennünk a mikszáthi elbeszélésmódnak még egy fontos eleméről: a szabad függő beszéd alkalmazásáról. Ebben az esetben **az elbeszélői szövegben** olyan elem található, amelyet **valamelyik szereplő gondolataként** vagy megszólalásaként értelmezhetünk, azonban ez semmilyen módon – sem például idézőjellel, sem gondolatjellel, sem a függő beszéd „monda”-, „gondolta”-jellegű közbevetéseivel – **nincsen jelezve**. A *Szegény Gélyi János lovai* Vér Klárát már egyfelől a (talán a katonai szolgálat alatt elhunyt?) molnár özvegyeként, másfelől Gélyi János feleségeként ábrázolja. A Gélyi házaspár lagziba megy, ehhez készíti elő János a lovakat, közben pedig feleségét hallja valakivel beszélgetni:

*János se vette észre az asszonyt, de nemsokára hallotta suttogó hangját odakünn... szaggatott szavakat, amelyeknek értelme is alig volt, mire hozzá értek.
Vajon kivel beszélget?
„Mondja meg neki, a lagziba én is elmegyek, de aztán... nem tudom még, mi lesz...”
Ez a Klári szava volt, tisztán hallotta. Aztán egy cserepes, nyöszörgő, köhécseléstől kísért hang felelt, ki tudja, mit, nem lehetett megérteni. Hanem a Klári suttogását ismét megértette.*

Világos, hogy az idézőjelek közötti rész Klári megszólalása, illetve az, amit abból János hall. A „Vajon kivel beszélget?” kérdés azonban nincsen semmilyen módon (egyenes vagy függő-) idézetként megjelölve, vagyis **az elbeszélő szövegéhez tartozik**. Logikailag azonban Gélyi gondolatmenetéhez kapcsolódik, annak kivetülése. Az elbeszélő tehát e kérdés erejéig **azonosul szereplőjével**, és gondolatát visszahangozván még feszültebbé teszi azt a helyzetet, amelyben Gélyi János kihallgatja feleségét. Ráadásul mélyen bevonja a fikcióba **magát az olvasót** is, akiben szintén felmerülhet ez a kérdés. A szabad függő beszéd tehát az anekdotikus elbeszélésmód egyik legjellegzetesebb eszköze.

A tétel összegző leírása

A mikszáthi elbeszélésmód tehát az anekdotára épül, ami műveiben fő prózaszervező erővé válik. Az narrátor jellegzetes, egyszerre külső és belső elbeszélő, aki nem mindentudó, de sokat sejtető. Az elbeszélő szövege élőbeszédszerű, gyakran ironikus, és sokszor él a szabad függő beszéd eszközével is.